

Arnoldus Teunis van Wijngaarden, Stadsarchitect van Medemblik (1845-1899)

Arnoldus Teunis van Wijngaarden was van 1845 tot 1899 stadsarchitect van Medemblik. Wie was hij? Wat deed een stadsarchitect? En zijn er nog bouwwerken van zijn hand aanwezig? Geïntrigeerd door het ontbreken van informatie over deze voorouder startte de schrijver een zoektocht naar het leven en werk van deze tot nu toe vrijwel onbekend gebleven architect.

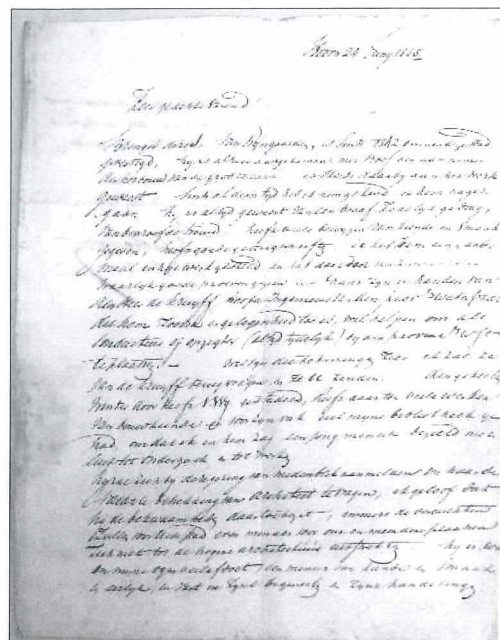
Het onderzoek leverde een indrukwekkend oeuvre op van bijna 60 gebouwen - kerken, raadhuisen, pastorieën, scholen, wees- en armenhuizen en postkantoren - waarvan er 42 nog tot de dag van vandaag te bewonderen zijn. Acht ervan hebben de status van rijksmonument. Het oeuvre is opgetekend in het rijk geïllustreerd boek *A.T. van Wijngaarden (1819-1900). Een eclectische signatuur in het West-Friese landschap* dat op 29 juni 2019 verscheen ter gelegenheid van de tweehonderdste geboortedag van de architect. In dit artikel wordt zijn leven en werk in Medemblik belicht.

De sollicitatie (1845)

Op 25 april 1845 overleed de 71-jarige Albert Oudheusden, stadsarchitect van Medemblik. De gemeenteraad plaatst vier maal een vacature in de *Oprechte Haarlemsche Courant*. Er zijn 28 sollicitanten. Arnoldus Teunis van Wijngaarden is er één van. Deze overlegt een aanbevelingsbrief van Van Pabst Rutgers, de wethouder van Hoorn. Daarin staat dat hij sinds 1842 met aannemer Boef in Hoorn is gekomen om de Grote Kerk aldaar te herbouwen.

De wethouder schrijft: "Sinds al dien tijd heb ik hem gekend, en hem nagegaan. Hij is altijd geweest van een braaf, zedelijk gedrag, van beproefde trouw, heeft veele bewijzen van kunde en smaak gegeven, heeft goede getuigschriften. Den geheelen winter door heeft V.Wg [van Wijngaarden] gestudeerd, heeft daar toe veele werken van bouwkunde en voor zijn vak uit mijne bibliotheek gehad, omdat ik in hem zag een jong mensch bezield met lust tot onderzoek en tot werking. Hij is, wat in mijne ogen veel afdoet, een mensch van kunde en smaak, en eerlijk, en vast in zijne beginselen en handelingen."

Het is een ijzersterke referentie, want in de stemprocedure die volgt komt Arnoldus Teunis van Wijngaarden als winnaar uit de bus.

Afb.1: Aanbevelingsbrief van de wethouder uit Hoorn (24 juni 1845).

Uit Papendrecht

Maar wie is deze 26-jarige jongeman? Arnoldus Teunis werd op 29 juni 1819 geboren in Papendrecht. Hij is het vierde kind van Cornelis van Wijngaarden en Geertrui Kriens. Zijn twee broertjes heeft hij niet gekend, want die zijn overleden in hun eerste levensjaar. Beide ouders overlijden op jonge leeftijd; vader Cornelis als hij twee jaar is en moeder Geertrui als hij 12 jaar is. Zijn enige zus, Annigje, overlijdt als hij 18 jaar is. Hij is dan de enige overlevende van het gezin Van Wijngaarden-Kriens. Opmerkelijk dat Arnoldus Teunis zich zo weet te ontwikkelen. Het is niet verrassend dat hij zich bewaamde in de bouw, want het bouwen zat 'm in het bloed. Vader Cornelis was timmerman/aannemer en opa Johannes Kriens was aannemer van 's Rijkswerken. Deze Kriens bouwde rond 1800 de gebouwen van 's Lands Werf in Medemblik, die tachtig jaar later door zijn kleinzoon verbouwd zouden worden tot Rijkskrankzinnigengesticht.

Een slechte reputatie?

In de bibliotheek van Medemblik ligt het boekje *Kent u ze nog... de Medemblikkers*. Het is een boekje met oude afbeeldingen en beschrijvingen.

De tweede foto in het boekje is genomen op de hoek de Torenstraat/Westerhaven, en daarbij staat de volgende tekst: 'En die andere meneer met zijn staggige baard? Wel dat is de heer A.T. van Wijngaarden; indertijd een bekende persoonlijkheid. Hij was hier gemeente-opzichter van 19 september 1845 tot 2 oktober 1895. Onder zijn leiding werden de bouwvallige toren en muurresten rondom kasteel Radboud afgebroken. De wester(stads)poort en het koor van de Bonifaciuskerk gesloopt.

Geen prettige reputatie ... Ook werd toen de Goudsbloemgracht gedempt. Och, hij was slechts uitvoerder van besluiten, die door andere verantwoordelijke instanties genomen werden.' En dat klopt, want het waren de gemeente Medemblik (hij moest ook de Oosterstadspoort slopen) en het kerkbestuur van de hervormde gemeente die hem daartoe opdracht gaven.

Armoë troef in Medemblik

Medemblik was midden negentiende eeuw niet een opwindende plaats voor een bouwer. De glorieuze tijd van de Gouden Eeuw was al lang voorbij. Door de aanleg van het Noordhollandsch Kanaal was de Medembliker haven nog minder in trek. De enige grote werkgever, de Marine, verplaatste haar instituut in 1850 naar Den Helder. Er was veel armoë in het havenstadje aan de Zuiderzee. Het stadsbestuur had maar weinig geld voor nieuwe bouwprojecten. De werkzaamheden van de stadsarchitect beperkten zich in Medemblik in die tijd tot onderhouds- en herstelwerkzaamheden van (gemeentelijke) gebouwen, bruggen en grachten.

In de jaren zeventig van de negentiende eeuw komen er ook nieuwbouwprojecten: eerst een nieuw postkantoor en daarna een nieuwe stadsburgerschool. In 1881 krijgt hij A.T. van Wijngaarden zijn grootste opdracht: de herinrichting van de Marine gebouwen.

Afb. 2: Het in 1869 gebouwde postkantoor te Medemblik. Het postkantoor moest in 1910 plaats maken voor een nieuw postkantoor met een bovenwoning voor de directeur (ca. 1900).

Hij is dan al een kwart eeuw een veel gevraagde architect voor bouwopdrachten in de rijke boerendorpen van West-Friesland.

Beeldbepalende eclectische bouwstijl...

Zijn nalatenschap is nog volop te bewonderen, in een eclectische stijl die vergelijkbaar is met die van zijn beroemde tijdgenoot Pierre Cuypers. De negentiende bouwkunst was een synthese van oudere tradities plus de modernste technische en esthetische innovaties. Het eclecticisme was pragmatisch, individualistisch en ook pluralistisch. Per definitie stijlloos. Bij het bepalen van de architectonische vorm en de ornamenten waren de ontwerper en de opdrachtgever volledig vrij in hun keus. Artistieke autonomie was het credo van het eclecticisme. Om de eclectische bouwstijl van A.T. van Wijngaarden te begrijpen, worden in het genoemde boek architectuur- en bouwstijlkenmerken, zoals travee, middenrisaliet, pilasters, cordon, fronton en wenkbrauwen, uitgelegd aan de hand van zijn gebouwen.

Afb. 3: Pastorie te Aartswoud (1873). De voorgevel wordt verticaal geleed door een middenrisaliet en hoekpilasters. Alle vensters hebben een getoogde bovenzijde en met acanthusbladeren gedecoreerde wenkbrauwen. Boven de deur een op consoles rustend balkon met balustrade. In de nok een radvenster. De kap heeft gesneden windveren (2018).

...in de West-Friese dorpen

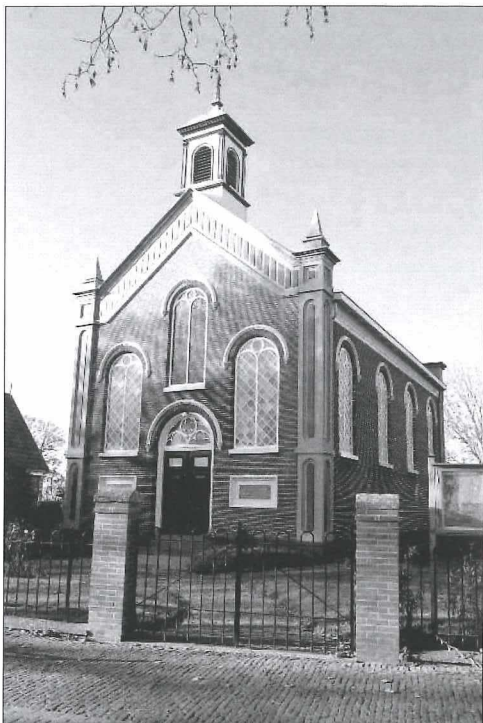
Een korte resumé van zijn bouwwerken buiten Medemblik is hier op zijn plaats. Zoals kerken. A.T. van Wijngaarden bouwde voor allerlei gezindten. Hervormde kerken in Opmeer, Midwoud en Westwoud, een doopsgezinde kerk ('vermaning') in Twisk en de christelijk gereformeerde kerk in Urk. Ze hebben de tijd goed doorstaan.

Dat geldt niet voor de kerk en pastorie die hij in 1869 voor de Oudbisschoppelijke Cleresie in Enkhuizen bouwde. In 1905 stortte het plafond van de pastorie naar beneden en een jaar later kwam het gewelf van de kerk op het zangkoor terecht. Kerk en pastorie moesten direct gesloopt worden.

Oorzaak: verrot funderingshout door te korte heipalen. Voor de predikanten en pastoors bouwde hij pastorieën.

U vindt deze statige herenhuizen nog in Aartswoud, Abbekerk, Hauwert, Nieuwe Niedorp, Midwoud, Oostwoud en Wognum. Nieuwe raadhuizen verschenen in Hensbroek, Midwoud, Nieuwe Niedorp, Wervershoof en Wognum; wees- en armenhuizen in Enkhuizen, Barsingerhorn en Winkel.

En A.T. van Wijngaarden bouwde meer dan tien scholen en onderwijzerswoningen in West-Friese gemeenten. De meeste scholen zijn gesloten en gesloopt. De oude school in Sijbekarspel heeft een nieuwe bestemming gekregen als atelier. Een paar mooie onderwijzerswoningen zijn nog te vinden in Abbekerk, Wieringerwaard en Winkel.

Afb.4: Doopsgezinde in 1868 gebouwde Vermaning te Twisk (2018).

Klacht of jaloezie?

In 1871 dient raadslid Gijzelaar een klacht in tijdens de gemeenteraadsvergadering van Medemblik en zegt "dat de Opzigter der gemeentegebouwen zich te weinig bij de Stadswerken laat zien, te veel afwezig is en daardoor een en ander niet behoorlijk wordt uitgevoerd." Bovendien vindt hij de beloning voor de stadsarchitect te hoog voor hetgeen hij presteert.

De burgemeester zegt toe het uit te zoeken, maar het salaris kan niet ter discussie worden gesteld. Dat is bij benoeming vastgesteld en "voor zodanige betrekking niet te hoog." Het salaris (traktement) was 600 gulden in 1845 en blijft onaangepast, tot 1899. Daarna wordt het alsnog verlaagd!

Afb.5: Het Rijkskrankzinnigengesticht is in 1983 verbouwd tot een appartementencomplex (2019).

Het Rijkskrankzinnigengesticht

In 1881 krijgt A.T. van Wijngaarden opdracht van het Rijk om de marine-gebouwen te verbouwen tot een Rijkskrankzinnigengesticht. Het wordt zijn grootste opdracht (f 88.000,- in 1881 en nog eens f 34.000,- voor een tweede opdracht in 1883). Deze gebouwen waren tijdens de Bataafse Republiek door zijn grootvader (Johannes Kriens) neergezet als 's Lands Werf.

In 1828 werd de werf overgeplaatst naar Den Helder en kregen de gebouwen een functie als marine-instituut, het opleidingscentrum voor marineofficieren, maar in 1850 viel ook hiervoor het doek. De officieren klaagden over de ongezonde leefomstandigheden en ondanks vele pogingen van de burgemeester om de koning op andere gedachten te brengen, ging ook het marine-instituut naar Den Helder. De gebouwen werden nog enkele jaren (1851-1858) door de marine gebruikt, maar daarna stonden ze twintig jaar leeg.

Stille diplomatie

Totdat de burgemeester op 15 oktober 1878 de Gemeenteraad mededeelt "...dat volgens den Stads Architect hiermede een drietal heeren is geweest, die vermoedelijk leden waren van het Collegie van Toezicht over het Krankzinnigen Gesticht Meerenberg. Dat zij met dien architect de Rijksgebouwen nauwkeurig hebben opgenomen en van hem enigen inlichtingen omtrent die gebouwen hebben verzocht. Dat het bezoek echter geen officieel karakter droeg, daar zij niet wenschten met het Gemeentebestuur in aanraking te komen, en dan ook zonder zich over de reden van hunne komst te hebben uitgelaten, weder vertrokken zijn. Dat overigens de architect heeft opgemerkt, dat voornoemde gebouwen bij hun een gunstigen indruk hebben achtergelaten."

De gemeenteraad was buitenspel gezet en A.T. van Wijngaarden zet de onderhandelingen in stilte voort. En wat de gemeente niet lukte, lukt hem wel.

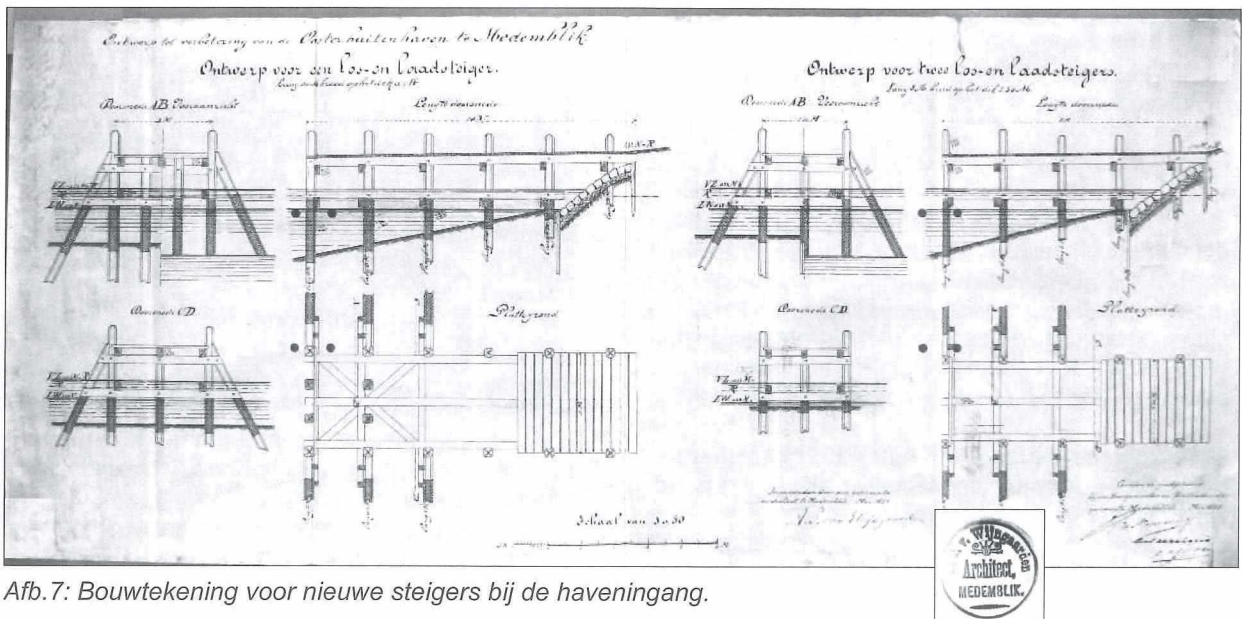
Ruim een jaar later, op 28 januari 1880, komt het onderwerp terug in de raad, slechts als mededeling. "De burgemeester deelt de raad mee, dat hem inzage is verleend van een officieel schrijven van den Minister van Binnenlandsche Zaken gerigt aan den Gemeente Architect A.T. van Wijngaarden, bevattende de uitnoodiging aan deze om zich tegen billijke vergoeding te belasten met het ontwerpen van plannen nopens de reconstructie van de voormalige Marine Gebouwen tot Krankzinnigen Gesticht. Welke opdracht door den geadresseerde met de meeste toewijding werd aanvaard."

— Het voormalig Koninklijk Instituut voor de Zeevaart te Medemblik, in den loop van dit jaar verbouwd en gewijzigd tot krankzinnigengesticht, is op 1 dezer in gebruik gesteld en zal weldra door 150 lijdens — thans elders verpleegd — worden betrokken. Het gebouw, een front met twee vleugels, maakt een hoogst gunstigen indruk. De inrichting voldoet aan alle redelijke eischen, die men op dergelijk gebied mag stellen. De verblijven voor de ongelukkigen, zoowel kamers als cellen, de uitspanningszalen, de zitkamers, badvertrekken, enz. enz. laten niets te wenschen ten opzichte van ruimte, lucht en licht en aan wat strekken kan om hun treurig lot te verzachten en te veraangemen. Do overige lokalen, zooals keuken, wasch-, mangel- en droogvertrekken en zoo meer, munten uit door praktischen zin; bijgevolg vindt men daar toepassing van de nieuwste vindingen tot snelle, zuinige en zindelijke machinale behandeling of bereiding, zooals wij die wenschen in alle dergelijke groote gebouwen. De woningen, zooals voor den geneesheer, den directeur en voor de geëmployeerden, zijn in overeenstemming met het geheel — dus sierlijk en zeer logeabel. Het gesticht is door stoom verwarmd en met gas verlicht. De architect de heer Van Wijngaarden, heeft eer van zijn werk.

Afb. 6: Heldersche en Nieuwedieper Courant van 8 oktober 1884.

Oosterbuitenhaven

Tien jaar later, in 1891, gaat de gemeente Medemblik een groot project aan om de waterwerken van de stad te verbeteren. De aanbesteding is drie dagen voor de tweeënzeventigste verjaardag van A.T. van Wijngaarden.

Afb. 7: Bouwtekening voor nieuwe steigers bij de haveningang.

Het werk wordt aangenomen voor f 51.800,-. Het project betreft de verbetering van de Oosterbuitenhaven en het Oudevaartsgat, die uitmonden in de Zuiderzee. Eerst moeten de beschoeiingen weggehaald worden en daarna beide havens versterkt met nieuwe basaltmuren en steenglooiingen.

A.T. van Wijngaarden maakt gedetailleerde bouwtekeningen van de basaltmuren en de los- en laadsteigers. Hierin is zijn jarenlange kennis en ervaring als tekenaar en architect goed te zien. Hij ondertekent zoals gewoonlijk met een sierlijke handtekening en een (zijn) stempel op het werk. Zie afbeelding 7.

Gouden penning

Op 2 oktober 1895 krijgt A.T. van Wijngaarden tijdens een buitengewone vergadering van de gemeenteraad een gouden penning overhandigd met als opschrift "Het Gemeentebestuur van Medemblik aan den Heer A.T. van Wijngaarden, gemeentearchitect alhier voor trouwe plichtsbetrachting en aan de gemeente bewezen diensten gedurende een halve eeuw, 1845-1895".

Afb. 8: Gouden penning van de stad Medemblik.

Hij werkt nog een aantal jaren door en krijgt op 20 november 1899 eervol ontslag. Op 20 februari 1900 overlijdt Arnoldus Teunis van Wijngaarden op de leeftijd van tachtig jaar.

Gerard de Vries
Gouda, maart 2020

Geraadpleegde bronnen

Gerard de Vries, *De architect A.T. van Wijngaarden (1819-1900). Een eclectische signatuur in het West-Friese landschap*, Amersfoort, 2019.

Wikipedia: https://nl.wikipedia.org/wiki/Arnoldus_Teunis_van_Wijngaarden.

Herkomst afbeeldingen:
Westfries Archief, Hoorn: 1 en 7.
Peter Swart, Hoorn: 2.
Maarten Mooij, Winkel: 3 en 4.
Ofer Vazana, Winkel: 5.
www.delpher.nl: 6.
Wim Hekkenberg, Utrecht: 8.

Het rijk geïllustreerde en mooi vormgegeven boek over Van Wijngaarden telt 160 blz. en is voor € 25,- te koop bij Boekhandel Stumpel, Nieuwstraat 70 te Medemblik.